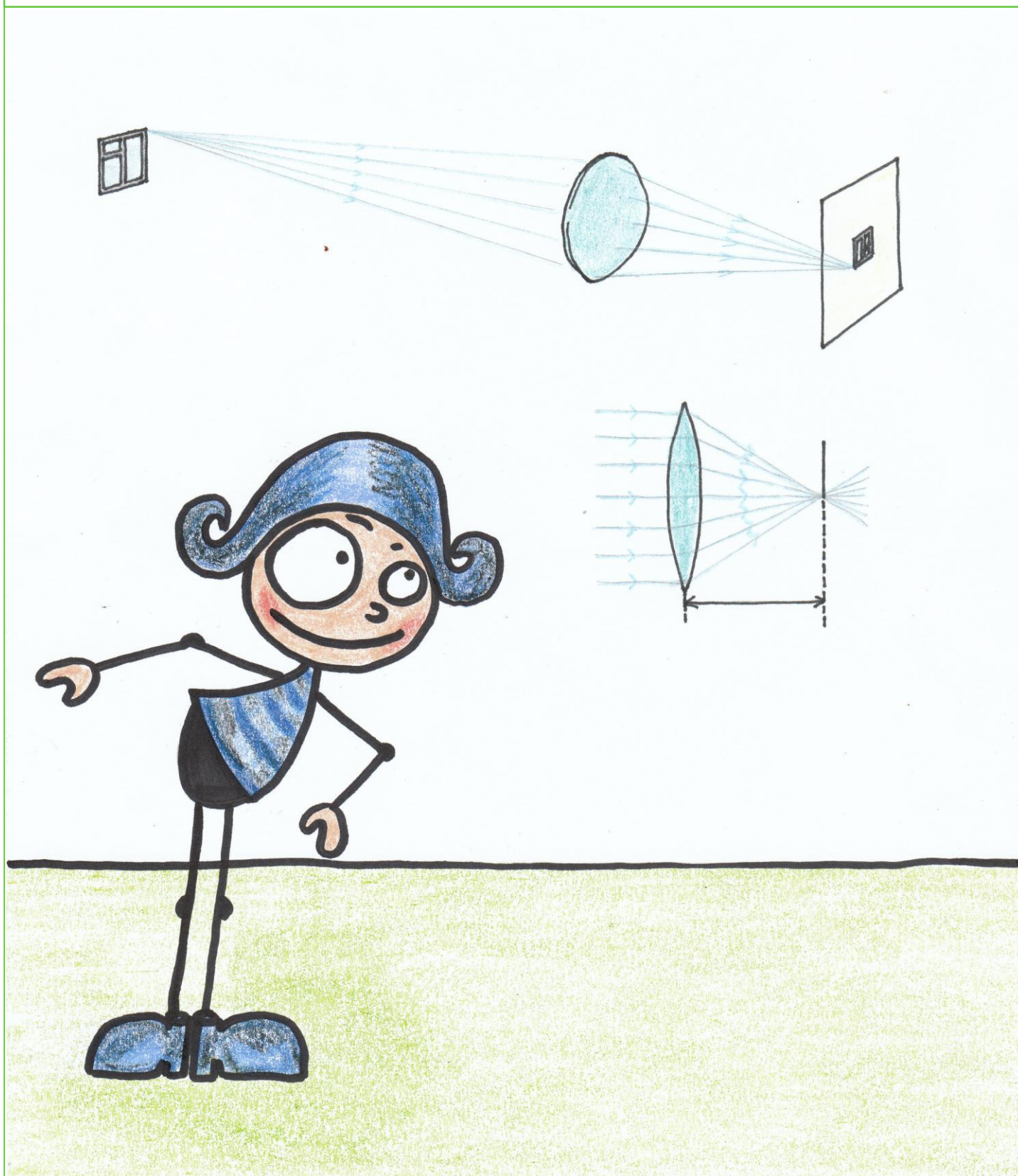

Laboratorní práce č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Test k laboratorní práci č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Varianta A

1. Ze dvou prostředí je první opticky řidší; pak
- A) je v něm rychlost šíření světla větší než ve druhém prostředí
  - B) je v něm rychlost šíření světla menší než v druhém prostředí
  - C) je průhlednější než druhé prostředí
  - D) v něm platí zákon lomu přesněji než ve druhém prostředí
2. Světlo dopadá na rozhraní dvou prostředí; rychlost světla v prvním prostředí je v_1 , v druhém v_2 ($v_1 < v_2$). Mezní úhel α_m můžeme určit ze vztahu:
- A) $\sin \alpha_m = \frac{v_1}{v_2}$
  - B) $\sin \alpha_m = \frac{v_2}{v_1}$
  - C) $\operatorname{tg} \alpha_m = \frac{v_1}{v_2}$
  - D) $\operatorname{tg} \alpha_m = \frac{v_2}{v_1}$
3. Pomocí spojné čočky o ohniskové vzdálenosti 25 cm zobrazíme určitý předmět. Do které z uvedených vzdáleností od čočky umístíme předmět, aby jeho obraz byl skutečný, převrácený a zmenšený?
- A) 60 cm
  - B) 50 cm
  - C) 30 cm
  - D) 20 cm
4. Zobrazovací rovnice čočky má tvar:
- A) $\frac{1}{a} + \frac{1}{a'} = \frac{r}{2}$
  - B) $\frac{1}{a} - \frac{1}{a'} = \frac{r}{2}$
  - C) $\frac{1}{a} - \frac{1}{a'} = \frac{1}{f}$
  - D) $\frac{1}{a} + \frac{1}{a'} = \frac{1}{f}$

Test k laboratorní práci č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Varianta B

1. Rychlost světla ve skle je
- A) stejná jako ve vakuu
  - B) menší než ve vakuu
  - C) nezávislá na frekvenci světla
  - D) nezávislá na barvě světla
2. Světlo dopadá na rozhraní dvou prostředí; index lomu světla prvního prostředí je n_1 , druhého n_2 ($n_1 > n_2$). Mezní úhel α_m můžeme určit ze vztahu:
- A) $\sin \alpha_m = \frac{n_1}{n_2}$
  - B) $\sin \alpha_m = \frac{n_2}{n_1}$
  - C) $\operatorname{tg} \alpha_m = \frac{n_1}{n_2}$
  - D) $\operatorname{tg} \alpha_m = \frac{n_2}{n_1}$
3. Pomocí spojné čočky o ohniskové vzdálenosti 25 cm zobrazíme určitý předmět. Do které z uvedených vzdáleností od čočky umístíme předmět, aby jeho obraz byl skutečný, převrácený a zvětšený?
- A) 60 cm
  - B) 50 cm
  - C) 30 cm
  - D) 20 cm
4. Pro ohniskovou vzdálenost čočky lze ze zobrazovací rovnice odvodit vztah:
- A) $f = \frac{a \cdot a'}{a - a'}$
  - B) $f = \frac{a + a'}{a \cdot a'}$
  - C) $f = \frac{a \cdot a'}{a + a'}$
  - D) $f = \frac{a - a'}{a \cdot a'}$

Test k laboratorní práci č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Varianta C

1. Rychlost světla ve vodě je
A) menší než ve vakuu
B) stejná jako ve vakuu
C) nezávislá na barvě světla
D) nezávislá na frekvenci světla
2. Světlo prochází rozhraním vzduchu a skla. Index lomu skla je 1,5. Jaký je mezní úhel na rozhraní skla a vzduchu?
A) 25°
B) 30°
C) 42°
D) 75°
3. Pomocí spojné čočky o ohniskové vzdálenosti 12 cm zobrazíme určitý předmět. Do které z uvedených vzdáleností od čočky umístíme předmět, aby jeho obraz byl skutečný, převrácený a zvětšený?
A) 10 cm
B) 15 cm
C) 24 cm
D) 30 cm
4. Ohnisková vzdálenost čočky o optické mohutnosti 5 D je:
A) 5 cm
B) $\frac{1}{5}$ cm
C) 20 cm
D) 5 cm

Test k laboratorní práci č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Varianta D

1. Ze dvou prostředí je prvé opticky hustší; pak
- A) je v něm rychlost šíření světla větší než ve druhém prostředí
  - B) je v něm rychlost šíření světla menší než ve druhém prostředí
  - C) je průhlednější než druhé prostředí
  - D) v něm platí zákon lomu přesněji než ve druhém prostředí
2. Světlo prochází rozhraním vzduchu a vody. Rychlost světla ve vodě je $2,25 \cdot 10^8 \text{ m.s}^{-1}$, rychlost světla ve vzduchu přibližně $3 \cdot 10^8 \text{ m.s}^{-1}$. Jaký je mezní úhel na rozhraní vody a vzduchu?
- A) 32°
  - B) $48,6^\circ$
  - C) $70,5^\circ$
  - D) $81,8^\circ$
3. Pomocí spojné čočky o ohniskové vzdálenosti 12 cm zobrazíme určitý předmět. Do které z uvedených vzdáleností od čočky umístíme předmět, aby jeho obraz byl skutečný, převrácený a zmenšený?
- A) 10 cm
  - B) 15 cm
  - C) 24 cm
  - D) 30 cm
4. Optická mohutnost čočky, která má ohniskovou vzdálenost 50 mm je:
- A) 5 D
  - B) 10 D
  - C) 20 D
  - D) 50 D

Laboratorní práce č. 4: Úlohy z paprskové optiky

Pomůcky:

půlválec ze skla, optická deska s úhloměrnou stupnicí, zdroj světla, clona se štěrbinou, optická lavice s příslušenstvím, clona s vyříznutým písmenem L (nebo svíčka), stínítko, spojná čočka, zdroj střídavého napětí.

Teorie:

Paprsková (geometrická) optika je založena na přímočarém šíření světla (šířící se světlo pak lze znázornit pomocí přímek – světelných paprsků) a na principu nezávislosti chodu světelných paprsků (paprsky od zdroje vycházejí všemi směry, mohou se navzájem protínat, ale přitom se neovlivňují a prostředím procházejí nezávisle jeden na druhém). Paprsková optika zanedbává vlnovou povahu světla. Základními zákony paprskové optiky jsou zákon odrazu a zákon lomu světla.

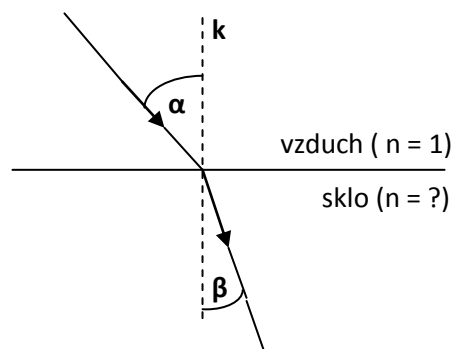
1. úloha: Měření indexu lomu skla

Index lomu n je fyzikální veličina, která charakterizuje optické prostředí. Nejjednodušší metody pro měření indexu lomu vycházejí ze zákona lomu. Měření indexu lomu skla na rozhraní se vzduchem provedte dvěma metodami: měřením úhlu dopadu a úhlu lomu a měřením mezního úhlu.

1. metoda: Měření úhlu dopadu a úhlu lomu

Prochází-li světlo rozhraním vzduch – sklo (viz obr.), lze použít zákon lomu ve tvaru:

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = n \quad (1)$$

Provedení:

Na optickou desku s úhloměrnou stupnicí umístíte půlválec ze skla tak, aby střed křivosti jeho vypuklé plochy splýval se středem desky a rovná stěna půlválce splývala s jedním průměrem vyznačeným na desce. Druhý průměr tvoří kolmici dopadu. Zdroj světla opatříte štěrbinou a umístíte jej tak, aby na desce vznikl úzký světelný paprsek směřující do středu půlválce (viz obr. č.1 v příloze). Pomocí úhloměrné stupnice nastavte určitý úhel dopadu α a změřte odpovídající úhel lomu β . Otáčením optické desky s půlválcem (paprsek přitom musí stále směřovat do středu půlválce) nastavujte postupně další čtyři hodnoty úhlu dopadu α a určete k nim odpovídající úhel lomu β . Naměřené hodnoty zapište do tabulky:

Číslo měření	α	β	$\sin \alpha$	$\sin \beta$	n
1					
2					
3					
4					
5					

Pomocí kalkulačky určete hodnoty $\sin \alpha$ a $\sin \beta$ a pro každé měření vypočítejte ze vzorce (1) index lomu skla.

Z naměřených hodnot vypočítejte průměrnou hodnotu n indexu lomu skla.

2. metoda: Měření mezního úhlu

Přechází-li světlo z prostředí opticky hustšího do prostředí opticky řidšího, zvětšuje se s rostoucím úhlem dopadu i úhel lomu a při určitém, tzv. **mezním úhlu dopadu α_m** je úhel lomu $\beta = 90^\circ$. Při větších úhlech dopadu ($\alpha > \alpha_m$) se světlo jen odráží – nastává úplný odraz. Jestliže světlo prochází ze skla do vzduchu, lze pro tento případ zapsat zákon lomu ve tvaru:

$$\sin \alpha_m = \frac{1}{n}$$

kde n je index lomu skla. Odtud lze index lomu skla určit pomocí upraveného vztahu:

$$n = \frac{1}{\sin \alpha} \quad (2)$$

Provedení:

Optickou desku otočte tak, aby světelný paprsek dopadal na vypuklou stěnu půlválce a procházel jejím středem (viz obr. č. 2 v příloze). Zvolna, po malých hodnotách, zvětšujte úhel dopadu až na hodnotu, kdy právě nastane úplný odraz (úhel lomu $\beta = 90^\circ$). Odpovídající úhel dopadu je mezní úhel α_m . Měření opakujte pětkrát a naměřené hodnoty zapisujte do tabulky:

Číslo měření	α_m	$\sin \alpha_m$	n
1			
2			
3			
4			
5			

Pro každou hodnotu α_m určete $\sin \alpha_m$ a pomocí vztahu (2) určete index lomu. Potom vypočítejte průměrnou hodnotu indexu lomu skla a porovnejte ji s hodnotou určenou 1. metodou.

2. úloha: Měření ohniskové vzdálenosti čočky.

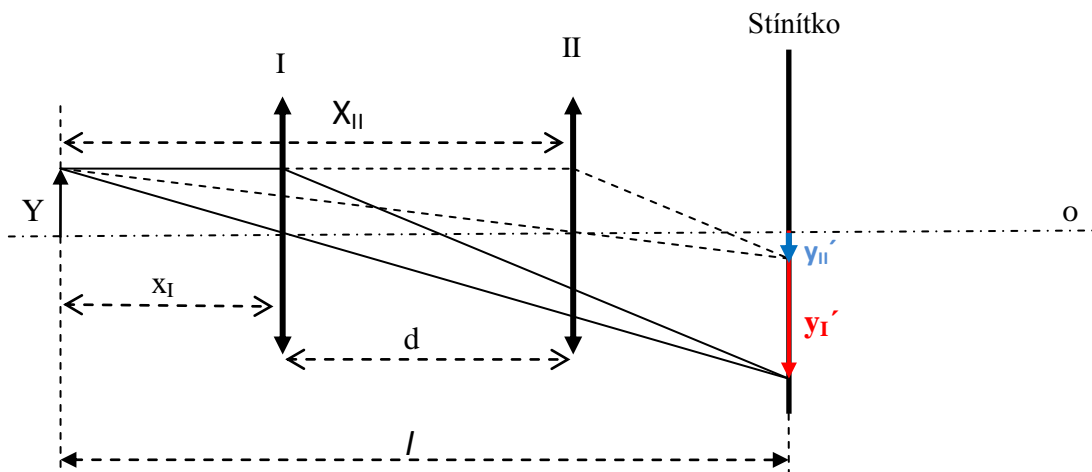
Ohniskovou vzdálenost f spojně čočky můžeme určit úpravou zobrazovací rovnice

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{a'} = \frac{1}{f} \text{ na tvar: } f = \frac{a \cdot a'}{a + a'} \quad (3),$$

kde a je vzdálenost předmětu a a' je vzdálenost obrazu od středu čočky. Vzhledem k určité tloušťce čočky je přesné určení hodnot a , a' obtížné. Proto se přímé měření vzdáleností obchází použitím různých metod. Například **Abbeova metoda** je založena na určování příčného zvětšení. **Besselova metoda**, kterou použijete v této úloze, je založena na tom, že při konstantní vzdálenosti l předmětu (clony s písmenem L nebo svíčky) a stínítka vznikne na stínítku ostrý obraz předmětu při dvou polohách čočky (v poloze I zvětšený, v poloze II zmenšený). Situaci schematicky znázorňuje obrázek:

Vyjádříme-li vzdálenosti a a a' v upravené zobrazovací rovnici (3) pomocí vzdálenosti l předmětu a stínítka a vzdálenosti d poloh I, II čočky, obdržíme po dosazení a úpravě vztah pro ohniskovou vzdálenost čočky ve tvaru:

$$f = \frac{l^2 - d^2}{4l} \quad (4)$$

Provedení:

Na optické lavici sestavte zobrazovací soustavu tvořenou zdrojem světla s clonou s písmenem L (nebo hořící svíčkou), spojkou a stínítkem (viz obr. č. 3 v příloze). Polohu čočky upravte tak, aby její optická osa byla rovnoběžná s optickou lavicí ve výšce, v níž se nachází předmět. Zkusmo vyhledejte vhodnou vzdálenost l předmětu od stínítka, při níž najdete polohy I a II čočky. Změřte vzdálenost l předmětu od stínítka a vzdálenosti x_I a x_{II} čočky od předmětu (clony s písmenem L). Další měření opakujte pro změněnou vzdálenost l předmětu a stínítka. Naměřené hodnoty zapisujte do tabulky:

Číslo měření	$\frac{l}{mm}$	$\frac{x_I}{mm}$	$\frac{x_{II}}{mm}$	$\frac{d}{mm}$	$\frac{f}{mm}$
1					
2					
3					
4					
5					

Vzdálenost d poloh čočky v případech I a II pak určete ze vztahu $d = x_{II} - x_I$.

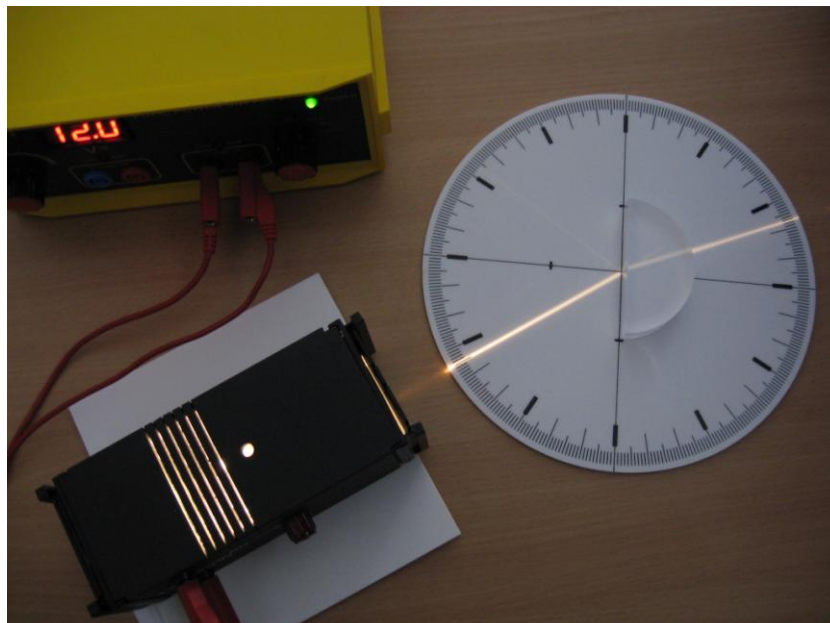
Dosažením do vztahu (4) vypočítejte v jednotlivých případech ohniskovou vzdálenost f .

Dále vypočítejte průměrnou hodnotu ohniskové vzdálenosti f , vyjádřete ji v cm

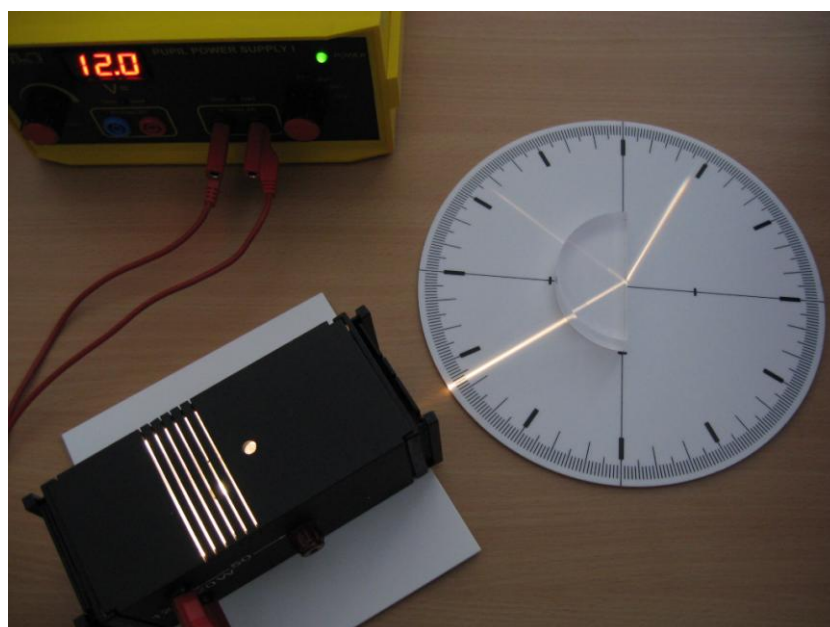
a porovnejte ji s hodnotou uvedenou na objímce čočky.

Závěr:

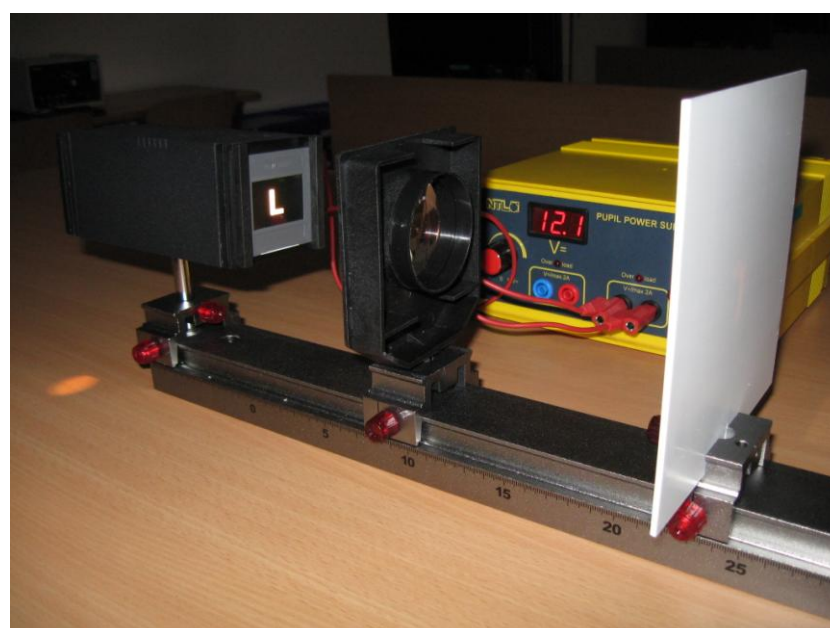
Obrázek č. 1

Obrázek č. 2

Obrázek č. 3

Protokol č. 4

Pracoval:	
Spolupracoval:	
Třída:	
Hodnocení:	

Pracováno dne:	
Vlhkost vzduchu:	
Tlak vzduchu:	
Teplota vzduchu:	

Název úlohy: **Úlohy z paprskové optiky**

Pomůcky:

půlválec ze skla, optická deska s úhloměrnou stupnicí, zdroj světla, clona se šterbinou, optická lavice s příslušenstvím, clona s vyříznutým písmenem L (nebo svíčka), stínítko, spojná čočka, zdroj střídavého napětí.

Vypracování:

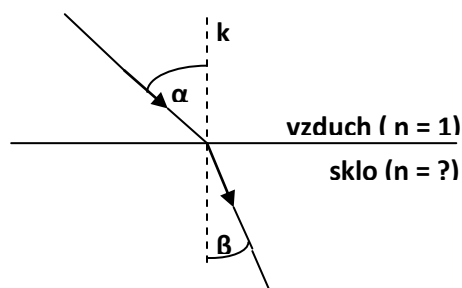
1. úloha: Měření indexu lomu skla

Index lomu n je fyzikální veličina, která charakterizuje optické prostředí. Nejjednodušší metody pro měření indexu lomu vycházejí ze zákona lomu. Měření indexu lomu skla na rozhraní se vzduchem jsme prováděli dvěma metodami: měřením úhlu dopadu a úhlu lomu a měřením mezního úhlu.

1. metoda: Měření úhlu dopadu a úhlu lomu

Prochází-li světlo rozhraním vzduch - sklo, lze použít zákon lomu ve tvaru:

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = n \quad (1)$$

Na optickou desku s úhломěrnou stupnicí jsme umístili půlválec ze skla tak, aby střed křivosti jeho vypuklé plochy splýval se středem desky a rovná stěna půlválce splývala s jedním průměrem vyznačeným na desce. Druhý průměr tvoří kolmicí dopadu. Zdroj světla jsme opatřili štěrbinou a umístili jej tak, aby na desce vznikl úzký světelný paprsek směřující do středu půlválce. Pomocí úhломěrné stupnice jsme nastavili úhel dopadu α a změřili odpovídající úhel lomu β . Otáčením optické desky s půlválcem (paprsek přitom stále směřoval do středu půlválce) jsme nastavili postupně další čtyři hodnoty úhlu dopadu α a určili k nim odpovídající úhel lomu β . Naměřené hodnoty jsme zapsali do tabulky:

Číslo měření	α	β	$\sin \alpha$	$\sin \beta$	n
1					
2					
3					
4					
5					

Pomocí kalkulačky jsme určili hodnoty $\sin \alpha$ a $\sin \beta$ a pro každé měření vypočítali ze vzorce (1) index lomu skla.

Z naměřených hodnot jsme vypočítali průměrnou hodnotu indexu lomu skla:

$n =$

2. metoda: Měření mezního úhlu

Přechází-li světlo z prostředí opticky hustšího do prostředí opticky řidšího, zvětšuje se s rostoucím úhlem dopadu i úhel lomu a při určitém, tzv. **mezním úhlu dopadu α_m** je úhel lomu $\beta = 90^\circ$. Jestliže světlo prochází ze skla do vzduchu, lze pro tento případ

zapsat zákon lomu ve tvaru:
$$\sin \alpha_m = \frac{1}{n}$$

kde n je index lomu skla. Odtud lze index lomu skla určit pomocí upraveného vztahu:

$$n = \frac{1}{\sin \alpha} \quad (2)$$

Optickou desku jsme otočili tak, aby světelný paprsek dopadal na vypuklou stěnu půlválce a procházel jejím středem. Zvolna, po malých hodnotách, jsme zvětšovali úhel dopadu až na hodnotu, kdy právě nastal úplný odraz (úhel lomu $\beta = 90^\circ$). Odpovídající úhel dopadu byl mezní úhel α_m . Měření jsme opakovali pětkrát a naměřené hodnoty zapsali do tabulky:

Číslo měření	α_m	$\sin \alpha_m$	n
1			
2			
3			
4			
5			

Pro každou hodnotu α_m jsme určili $\sin \alpha_m$ a pomocí vztahu (2) určili index lomu.

Průměrná hodnota indexu lomu skla je:

n =

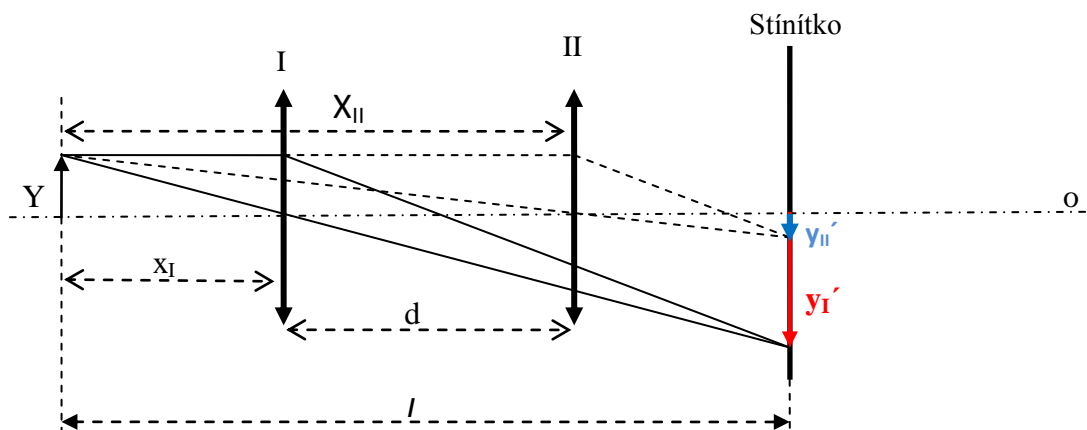
Porovnání s hodnotou určenou 1. metodou:

2. úloha: Měření ohniskové vzdálenosti čočky.

Ohniskovou vzdálenost f spojně čočky můžeme určit úpravou zobrazovací rovnice

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{a'} = \frac{1}{f} \text{ na tvar: } f = \frac{a \cdot a'}{a + a'} \quad (3),$$

kde a je vzdálenost předmětu a a' je vzdálenost obrazu od středu čočky. Vzhledem k určité tloušťce čočky je přesné určení hodnot a , a' obtížné. Proto se přímé měření vzdáleností obchází použitím různých metod. **Besselova metoda**, kterou jsme použili v této úloze, je založena na tom, že při konstantní vzdálenosti předmětu (clony s písmenem L nebo svíčky) a stínítka vznikne na stínítku ostrý obraz předmětu při dvou polohách čočky. Situaci schematicky znázorňuje obrázek:

Vyjádříme-li vzdálenosti a a a' v upravené zobrazovací rovnici (3) pomocí vzdálenosti l předmětu a stínítka a vzdálenosti d poloh I, II čočky, obdržíme po dosazení a úpravě vztah

pro ohniskovou vzdálenost čočky ve tvaru:

$$f = \frac{l^2 - d^2}{4l} \quad (4)$$

Provedení:

Na optické lavici jsme sestavili zobrazovací soustavu tvořenou zdrojem světla s clonou s písmenem L (nebo hořící svíčkou), spojkou a stínítkem. Zkusmo jsme vyhledali vhodnou vzdálenost l předmětu od stínítka, při níž jsme našli dvě polohy I a II čočky (na stínítku vznikl ostrý obraz předmětu, v prvním případě zvětšený, ve druhém zmenšený). Změřili jsme vzdálenost l předmětu (clony s písmenem L) od stínítka a vzdálenosti x_I a x_{II} čočky od předmětu. Další měření jsme opakovali pro změněnou vzdálenost l předmětu a stínítka. Naměřené hodnoty jsme zapsali do tabulky:

Číslo měření	$\frac{l}{mm}$	$\frac{x_I}{mm}$	$\frac{x_{II}}{mm}$	$\frac{d}{mm}$	$\frac{f}{mm}$
1					
2					
3					
4					
5					

Vzdálenost d poloh čočky v případech I a II jsme pak určili ze vztahu $d = x_{II} - x_I$.

Dosazením do vztahu (4) jsme vypočítali v jednotlivých případech ohniskovou vzdálenost f .

Průměrná hodnota ohniskové vzdálenosti čočky:

Porovnání s hodnotou uvedenou na objímce čočky:

Závěr: